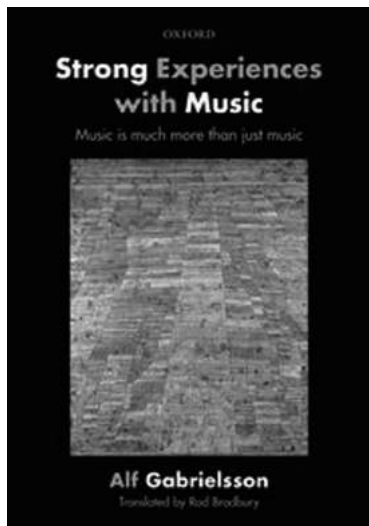

Alf Gabrielsson: Strong Experiences with Music

Oxford: Oxford University Press, 2011, 492 s., ISBN 978-0-19-969522-5. Zo švédskeho originálu *Starka musikupplevelser* (2008) do angličtiny preložil Rod Bradbury.

Čo robí niektoré hudobné zážitky nezabudnuteľnými?

Švédsky hudobný psychológ Alf Gabrielsson sa rozhodol preskúmať hudbou vzbudené emócie v ich najvypuklejšej podobe. Kniha s príznačným podtitulom *Music is more than just music* [Hudba je viac než len hudba] predstavuje zhrnutie rozsiahleho výskumu, ktorý prebiehal zhruba dve dekády, počínajúc od 80. rokov 20. storočia. Autor v ňom uložil účastníkom nasledujúcu úlohu: „Opíšte vlastnými slovami najsilnejší (najintenzívnejší, najhlbší) zážitok s hudbou, aký ste kedy zažili. Pokúste sa ho v mysli oživiť a opíšte svoj zážitok a reakcie čo najpodrobnejšie“ (s. 26)¹.

Motiváciou pre takýto výskum sa stala určitá nespokojnosť autora so stavom súčasného hudobnopsychologického bádania. Argumentuje, že objektívne metódy vrátane merania fyziologických parametrov či moz-

govkej aktivity na jednej strane prinášajú cenné informácie o emočných procesoch, avšak na druhej strane nedokážu reflektovať subjektívnu stránku hudobného prežívania, vrátane významu, ktorý zážitku pripisuje samotný prežívajúci. Okrem toho sa odvoláva na Williama Jamesa, filozofa a psychológa z prelomu 19. a 20. storočia, ktorý v súvislosti so skúmaním silných náboženských zážitkov vyslovil presvedčenie, že „o veci sa najviac dozvieme tak, že ju budeme pozorovať v jej najextrémnejšej podobe“ (s. 21).

Gabrielssonovi sa podarilo zozbierať zážitky takmer tisícky respondentov rôzneho veku (od 13 do 91 rokov), povolania, sociálneho pozadia a hudobných preferencií. Pretože niektorí opýtaní uviedli viac ako jednu udalosť, celkový počet spracovaných zážitkov je okolo 1 350. Gabrielssonovu vzorku nemožno považovať za dokonale reprezentatívnu pre celú švédsku a tým menej svetovú populáciu. Prevažujú ženy v pomere 62 %; účastníci sú iba tí, ktorí aktívne reagovali na dobrovoľnú výzvu; asi polovicu vzorky tvoria amatérski hudobníci, päťtinu profesionálni hudobníci. Napriek tomu získaný materiál ponúka pestrý a výpovedný obraz o subjektívnom prežívaní hudby a o tom, čo všetko hudba pre ľudí môže znamenať.

Zozbierané dáta autor podrobil kvalitatívno-quantitatívnej analýze. Najobsiahlejšiu časť publikácie tvorí kategorizácia zážitkov podľa spoločných znakov v závislosti od ich situácie či charakteru. Ku každej téme autor uvádza viaceré originálne výpovede respondentov, čo monografiu činí pútavým čítaním nielen pre odbornú verejnosť.

Výpočet silných zážitkov s hudbou sa začína obdobím detstva a dospievania. Spomienky z detstva uvádzajú najmä respon-

¹ Uvádzané čísla strán zodpovedajú elektronickému vydaniu publikácie vo formáte .acsm a sú iba orientačné. Stránkovanie v odlišných elektronických formátoch, pri prezeraní na iných zariadeniach či v tlačenej verzii knihy sa môže líšiť. Všetky citáty z angličtiny preložila autorka recenzie.

denti stredného a vyššieho veku. Vo svojich príbehoch si vybavujú najmä pocity bezpečia a blízkosti, úžasu a dojatia, hovoria o sile prvých stretnutí s hudbou, i o hudbe, ktorú dokázali počúvať znova a znova. Naopak, zážitky z adolescence uvádzajú skôr mladí ľudia. Častými témami sú stretnutia s hudobnými idolmi, ale aj hudba ako útecha, podpora, terapia počas zložitých rokov dospievania. Medzi ďalšie opakovane spomínané životné situácie patria obdobia zaľúbenosti, ale aj ťažké životné situácie, v ktorých hudba pôsobí terapeuticky, či dokonca obdobia spojené s chorobou a umieraním. Aj stretý s hudbou iných kultúr, napríklad počas dovolení alebo dlhších období strávených v zahraničí, bývajú zdrojom silných zážitkov. Môže pritom ísť o hudobnú kultúru radikálne odlišnú, ale i o „západne“ znejúcu hudbu inej európskej krajiny. Časť silných hudobných zážitkov má vyslovene náboženský charakter, alebo určitý spirituálny rozmer. Niektorí respondenti opisujú svoj zážitok ako transcendentný či existenciálny – hudba sa zdá byť „zjavením“, sprevádzaným pocitmi náhleho osvetlenia, vhľadu, porozumenia, povzbudenia.

Hoci väčšina vyrozprávaných zážitkov súvisí s počúvaním hudby, 19 % udalo, že bolo zaznamenaných pri vlastnej hre či speve (časťo zborovom, ktorý je vo Švédsku mimoriadne populárny). V niektorých prípadoch išlo o zážitok spojený so spoločnou hrou s pokročilejšími hudobníkmi, inokedy so zážitkom vydarenej improvizácie, alebo vystúpenia, keď všetko fungovalo, „akoby sa hudba hrala sama“ (s. 241). Niekoľko výpovedí sa tiež týkalo komponovania – napríklad zážitku „aha momentu“, keď po dlhom a neúspešnom úsilí všetko zrazu zapadlo na svoje miesto a v hlave skladateľa zaznela hudba, ktorú dovtedy márne hľadal.

Svoje zážitky väčšina respondentov vyhodnotila ako pozitívne. Menšina však bola sprevádzaná zmiešanými, či priam neprijemnými pocitmi. Tieto môžu prameniť z osobných zážitkov spojených s konkrétnou hudbou. Niekedy sa však objavajú zdanlivo bezdôvodne: staršia respondentka napríklad uvádza nevysvetliteľný smútok a melanchóliu, ktoré pociťovala ako dieťa pri valčíku

z *Veselej vdovy* (s. 153). Hlasná, dramatická či disonantná hudba zas môžu vyvolať pocity hrôzy, paniky, ba až fyzickej nevoľnosti. Silné negatívne zážitky ovplyvnili niektorých rozprávačov natolko, že sa v budúcnosti podobnej hudbe – zriedkavejšie dokonca hudbe vôbec – vyhýbali. Odradiť ale môže aj nečakaná hĺbka emocionálnej reakcie, ktorá nie je priamo neprijemná. Jedna z respondentiek bola silou zážitku natolko zaskočená, že sa v budúcnosti snažila obmedziť emocionálne prežívanie hudby a vedome počúvať hudbu chladne a nezúčastnene (s. 116).

Pre budúci výskum hudbou vzbudených emócií je zvlášť zaujímavý Gabrielssonov súhrn a klasifikácia pocitov a reakcií. Z fyziologických reakcií medzi najbežnejšie patria slzy (resp. plač či zvieranie hrdla) a pocit zimomriavok. Častý je tiež pocit, že hudba úplne pohltí pozornosť poslucháča a vytesní všetko ostatné. Viacerí respondenti uviedli pocit zvýšenej intenzity vnímania; opisované zážitky boli pritom nielen sluchové, ale zahŕňali aj iné zmyslové modalities (napríklad u rozprávača, ktorého talianska gajdošská hudba „preniesla“ na stredomorský vidiek, spolu s pocitmi horúčavy a voní, s. 131). Respondenti opakovane uvádzali ťažkosti spojené s vyjadrením svojho zážitku pomocou slov. Často si pomáhali metaforami: v osobitnej kapitole autor sumarizuje a klasifikuje ich použitie. Metafory bývajú spojené s pohybom, farbami a štruktúrami, prírodnými javmi, silou či elektrinou, osobnostnými charakteristikami, náboženskými prirovnaniami (nebo, raj), a podobne. Zvláštnou kategóriou subjektívnych pocitov sú tzv. kvázifyzické reakcie, vyjadrené vo fyzických termínoch, avšak bez ekvivalentu v realite (s. 395). Patria sem napríklad pocity beztliaže, vznášania sa, pocity, že vlastné telo je naplnené či preniknuté hudbou. Autor konštatuje, že takéto pocity majúvajú krátke trvanie, nie sú však zriedkavé: uvádza ich asi 9 % opýtaných.

Z muzikologického hľadiska je namiesto otázky, či niektorý typ hudby vedie k silným zážitkom častejšie ako iné. Z Gabrielssonovej analýzy vyplýva, že najčastejšou uvádzanou kategóriou bola tzv. vážna hudba nereligioznejho charakteru (asi 30 % zážitkov). Ak by

sme prirátali aj duchovnú hudbu a hudobné divadlo (operu a operetu), ktoré sa umiestnili na druhej a tretej priečke, a odrátali z druhej kategórie gospel a kresťanský rock/pop, celkový pomer vážnej hudby by sme vyčíslili zhruba na 50 %. Autor však upozorňuje, že tento výsledok je potrebné interpretovať v kontexte sociologických faktorov, najmä veku a pohlavia rozprávačov: pri hrubom delení na mladší, stredný a starší vek napríklad vychádza pomer vážnej hudby v zážitkoch starších žien na 74 %, kým u mladších mužov iba na 30 %.

Navyše, pri každom zážitku ide o súhru troch kauzálnych faktorov: okrem hudby zohráva dôležitú rolu aj konkrétny jednotlivec a situácia či okolnosti, v ktorých zážitok vzniká. Preto aj pri snahe autora o hľadanie spoločných menovateľov publikácia sprostredkúva predovšetkým pestrosť a rozmanitosť individuálnych príbehov. Hoci veľká časť zážitkov vznikla pri vážnej hudbe, mnohé rozprávania uvádzajú jazz, rock či pop; nájdú sa tiež zmienky o početných ďalších žánroch a štýloch, vrátane tradičnej hudby rôznych svetových kultúr. Tri štvrtiny zážitkov súvisia so živou hudbou, nie je však núdza ani o zážitky s hudbou reprodukovanou z rádia a hudobných nosičov, alebo aj úplne imaginárnou, znejúcou iba v hlave respondenta. Mnohé rozprávania hovoria o známých interpre-

toch, telesách a dirigentoch svetového mena; len o niečo menšia skupina však prežila silný zážitok pri hudbe amatérskych interpretov. Zážitky prichádzajú v koncertných sálach, operných domoch, ale i doma, v prírode, na nepravdepodobných miestach ako v alpskej lanovke či vojenských barakoch. Objavujú sa, keď sme v očakávaní príjemného zážitku, ale aj úplne nečakane, s hudbou známou i dosiaľ nepočutou. Vedú k spontánnemu pohybu, spevu, tancu, ako i k úplnej nehybnosti a sústredeniu. Sprievodné pocity by si mnohí radi predĺžili, pre iných sú natoľko intenzívne, že sú radi, keď odznejú.

Metóda introspekcie má zaiste svoje obmedzenia a retrospektívny charakter príbehov môže vzbudzovať ďalšie otázky ohľadom presnosti či vernosti realite, zažitej v niektorých prípadoch pred mnohými rokmi. Na druhej strane možno argumentovať, že autobiografické spomienky so silným emocionálnym nábojom bývajú zväčša podrobné, ľahko vyvolateľné z pamäti a odolné voči zabúdaniu (s. 475). Takéto spomienky nie sú azda dokonale verné skutočnosti, ale reprezentujú zmysel udalosti, ako ho vníma rozprávač. V tomto zmysle autor svoj cieľ, deklarovaný v úvode knihy, naplnil.

Zuzana Cenkerová